

ALEXA KÁROLY

2022 és – mi az – ami utána következik?

Gondolunk-e arra, hogy közel s távolban a mi hazánk alighanem az egyetlen ország, amelynek választott kormányai rendre kitöltik hivatali idejüket? Nincsenek pártközi puccsok (legalábbis a jobboldalon nincsenek, vagy ha mégis akadtak, akkor sem veszélyeztették a végrehajtó hatalom működését), nem volt szerencsénk „előrehozott választásokhoz”, vagy idegesítő „interregnumokhoz”.

Ennek a kormányzati stabilitásnak ugyan nem örülhettünk felhőtlenül 1994 és 98, valamint 2002 és 10 között, de annál inkább annak, hogy tizenkét éve nem vagyunk kiteve afféle nemzetpolitikai galádságoknak, amivel a „ballib”-kormányzatok (maradjunk csak ennél a közkeletű-bulváros rövidítésnél) írták be nevüket történelmünk fekete lapjaira. Olyan tényekre gondoljunk, ahogy pl. a Horn – (Kuncze-Magyar-Demszky)-adminisztráció a végsőig elment Magyarország javainak kiárusításában, vagy arra a nyolc évre, ami után az egymást hektikusan váltó MSZP-SZDSZ-es maffia-kormányok szégyenteljes bukásukkor csak a káoszra és a csöldre tudtak visszapillantani a nemzetélet minden területén (az agráriumtól a kultúráig, a honvédelemtől a pénzpolitikáig, a kisebbségi kérdéstől a közbiztonságig), és ezzel olyan elképesztő feladatsort hagyományoztak az utánuk következőkre, amit a nemzetnek és az új – koalíciós kötelmekkel nem béklyózott – kormányzatnak csak együttes erőfeszítéssel, kölcsönös bizalommal meg elkötelezettséggel sikerült megoldani.

A most letelt tizenkét év és ez az újabb négy, amire megvan immár a felhatalmazás, alighanem megerősíti nemzeti karakterünket abban a csöndes konzervativizmusában, amely szereti az értékek stabilitását, amely híve a köznyugalomnak, amely tudja, hogy belső és külső béke megrend nélkül elképzelhetetlen bármiféle építkezés. Ami tudatosan-öntudatlanul ott látja a mi korunkat a Tisza Kálmán-i békeévek mellett, valamint egy másik történelmi előzményként, jól eső érzéssel nyugtázza a Bethlen István-i korszak higgadt heroizmusát, amivel a vesztes világháború katasztrófája után megtalálta a nemzeti megmaradáshoz nélkülözhetetlen kötelező politikai minimumot és megtervezte a túlélési stratégiát.

Nagyjából ezeken a történetfilozófiai és nemzetkarakterológiai kérdéseken meditáltam a választási „eredményváróra” készülve (némi önelégültséggel jegyzem meg, hogy ez lett a kilencedik, amin ott lehettem, előbb az MDF, utóbb a Fidesz meghívottjaként), és legfeljebb enyhe szorongást éreztem, de azt is csak addig, amíg az első eredmények sorjázni nem kezdtek. Honnan ez a magabiztosság? Talán onnan, hogy egy kis faluban szavaztam reggel, ott, ahol – „pesti” létemre... – három évtizede igazán otthon érzem magamat. Ebben a háromszáz fős faluban, és körülötte a tágasabb térségben a helyiek közérzetét nem a mindennapi élet alkalmi szükségességei hatá-

rozzák meg, hanem az a nyugalom, ami észleli és el is hiszi (gondoljunk a mindent manipuláló médiára), hogy a körülmények javulnak, amely tudomásul veszi a polgárok sorsán-helyzetén javító intézkedéseket. Ez az emberi „közeg” napra készen tájékozott a politikában, bármilyen rágalmat szórnak is rájuk „fentről”, számítógépe is van, okostelefonja is, de azért sokuk még újságot is járat, és képes megítélni a kormányzati tettek és az ellenzéki akciók érvényességét.

Ez a Magyarország a békében érdekelt és közel érzi magához azokat, akik ezért a legfelső hivatali helyeken dolgoznak, de akikről tudják, hogy nem jönnek zavarba egy disznóölésen vagy egy pálinkmustrán sem. Hogy – már bocsánat... – mindannyian magyarok vagyunk. Azok mindenképpen, akik nem „lejönni” szoktak vidékre... „Vagyok. Paraszt. Magyar.” – szeretem idézgetni Bereményi Géza és Cseh Tamást. Szép, tiszta jambus – a magabiztos derűlátás ritmusa.

Szabad-e, ildomos-e, stílusos-e egy ilyen méretű és horderejű politikai siker – az ünneplő poharak letétele – után nyomban kritikai mondatok megfogalmazásába fogni? Ha talán nem is egészen ildomos és talán nem is igazán stílusos – de szabad, sőt kötelező. Mert – ne ódzkodjunk a közhelytől – ahhoz, hogy holnap is országépítő nyugalom legyen, nem tekinthetünk el tevékenységünk során a nemzetpolitikai távlatoktól. Azaz a kudarcok számbavételétől és a közös meditációtól a kilábalás mikéntjeiről. Persze a civilnek, az állampolgárnak nagyon nehéz mértékadó szakvéleményekhez jutni a társadalmi és gazdasági közélet egyes területein: az események többnyire nem a maguk valóságában, hanem hírként jelennek meg, ami, ugye, oly könnyen torzíthat-torzulhat. Nyilván én sem veszem a bátorságot, hogy véleményt nyilvánítsak – mondjuk – a robotikáról, a katonai beruházások irányáról és volumenéről, vagy a forráságtűrő szőlőklónok telepítésének esedékességéről, de egyetlen olyan területről szabadjon néhány sarkosabb észrevételt tennem, aminek évtizedek óta szemlélője és alkalmi (mellék)szereplője vagyok.

És ez a kultúra. Bármit is értsünk rajta. Mert érthetünk rajta valóban szinte bármit: az ember által teremtett szellemi és anyagi javak összességét vagy azoknak az ismereteknek a teljességét, ami egy társadalom életét összetartja. Én most a nálunk megszokott jelentés szerint a művészeti termelést és fogyasztást értem a kulturális gyakorlaton elsősorban. Tudomásul véve egyfelől L. Simon László hangsúlyos mondatát, mely szerint „a mai kultúránk... medializált térben zajló kultúra”, másfelől nem felejtve Illyés Gyula bátyánk abszurd képzetét, mely szerint a kulturális politika olyasféle szörnyszülött, mint a „hattyúnyakú görény”...

A rendszerváltozás kezdete óta a kultúrát gondolom a közélet ama szektorának, ahol a nemzeti oldalt a legtöbb kudarc érte (talán még a jogszolgáltatás vehető mellé), amelyekben a külső ellenerők alkalmilag sajátos kapcsolatba lépnek a belső gyöngeség (meggondolatlanság, sunyi csoportérdek, butaság) elemeivel. Éppen itt lenne az ideje a mérlegkészítésnek az utóbbi bő emberöltőnyi magyarországi kulturális életről. Onnan kezdve, hogy az Antall-kormány miért nem volt képes érdemben befolyásolni azt a folyamatot, ahogy a pártállami kulturális elit a mindent kisajátító liberalizmus hadoszlopává vált, s lett a nemzeti oldal szövetségeseiből annak ádáz ellenségévé –

kihasználva a jobboldal véleményformálóinak gyanútlanóságát, súlyos meghasonlottságait, s gúnyolódhatott a „civódó magyar” szármalmas balekságain. S mindezt hogyan „stabilizálták” a Horn-időszakban a terület minden pontját anektáló szabad demokraták – a könyvkiadástól a felsőoktatás ideológia szakirányaiig, a színháztól a legkülönbözőbb kánonok fabrikálásáig. Nem megyek végig ezen a soron, noha az első Fidesz-kormányzat kulturális politikája is megérdemelné a szigorúbb megítélést. Aminek „mögötteséhez” nem állom meg, hogy ne hozzak ide illusztrációként egy kis személyes eseményt.

1998 tavaszán, még éppen nem volt miniszterelnök, Orbán Viktor beszélgetésre hívott. Emlékeim mélyéről most két elemet emelnék ki. Az egyik az, hogy meglehetősen hevesen kritizáltam a Fidesz-vezetők szerepzavarait, vagyis inkább közönyét a kulturális mindennapokban, s felemlgettem Aczél meg társait, akik bizony eljártak koncertre, színházba, kiállításokra, és törekedtek az intenzív személyes kapcsolatok ápolására a kultúra művelőivel. (Ne firtassuk persze, hogy milyen politikai céllal.) Orbán erre elmondta, hogy ők nem járatosak ezeken a terepeken, zömükben jogászok és közgazdászok, és kérte a segítségünket: nevezzük meg azokat, akikkel érdemes... stb. Hogy készültek-e ilyen listák, talán igen, talán nem, de az biztos, hogy a kormányzati feladatok elsodorták ezeket a távlatosabb terveket, maradt a kapkodás, az esetleges döntések, a nyomakodó személyes ambíciók, sőt a miniszteri szerep devalválódása, jött a Nemzeti Színház botránya, jöttek a millenniumi évfordulós események.

Most egy nagyobb ugrás után az időben, ha szabad nekem is egy bizarr képpel élnem: a kultúra mai állapotáról folytatott diskurzusok mögött két szellemalakot látok lebegni: Klebelsberg Kunóét és Aczél Györgyét... Ők így együtt mint jelképek, mint közérzeti jelzések, úgy vélem, elég érzékletesen jellemzik a mai kulturális állapotokat és az állami feladatvállalás problémáit.

Kezdjük természetesen annak nyugtázásával, hogy a kormányzat számos alkalommal deklarálta, hogy a nemzeti önépítésben a kultúra szerepe nélkülözhetetlen. A hivatkozási alap majd’ mindenkor Bethlen István legendás kultuszminisztere. A kultúra egésze a nemzeti identitás garanciája, mintázata, ideálja. A nemzeti azonosságtudatnak újra erősítését éppen úgy ideérthetjük, mint annak az ideológiai és történelmi vákuumnak a felszámolását, amellyel a pártállami politikai erőszak lényegében „megszakította” a XX. századi magyar történelmet, vállalhatatlannak nyilvánította a Trianon utáni évtizedeket. Ezen a vonalon haladnak 1990 után – nyugodtan mondhatjuk – „utódpartjaik” is, immár a globalitás ágenseiként és komprádoraiként.

Nos, elképesztő az az erő és elhivatottság, amit a nemzeti kormány ezen a téren felmutat, az ország egész területén, Budapesten és vidéken, nem feledkezve meg az utódállamok magyar régióiról sem. Nincs olyan városunk, sőt falunk se sok, ahol jeleit ne tapasztalnánk a múlt visszahódításának. Ki ne találkozna a „kastélyprogram” vagy a várrekonstrukciók eredményeivel, kinek a szívét ne dobogtatná meg mindaz, ami tapasztal, ha felmegy a budai várba, ha körül járja a Kossuth teret, s ha szembesül

a Városligetben elkezdett elképesztő beruházásokkal. Ezt a „tengelyt” látva (vagy akár a Seuso-kincs visszavásárlásán meg a Nemzeti Bank műtárgy beruházásain álmélkodva), aligha véletlenül jut az ember eszébe a millenniumi évek bizakodó nagyszerűsége. Ha a rosszindulat „látványpolitizálásról” beszél, meg „hatalmi reprezentációról” fecseg, mit se tesz. És tegyük hozzá, mindez miféle – szimbolikus és tetteges – politikai ellenállással küszködve... Fölsorolhatatlan: CEU, MTA, SZFE... – betűszavaknál többet nem is érdemelnek... És itt illik megemlíteni, hogy nagyszerű tudományos munka kezdődött egy-két évtizede és folyik a közelmúlt történelmének a feltárása terén: Itt a Retörki, a Veritás, a Terror Háza, a Kommentár, a XXI. Század Intézet stb. (Sőt idézzük ide az „Ez a kérdés” című állami televíziós vállalkozást is.) Hozzá kell tennünk, hogy nemcsak emlékezetpolitikáról van szó, amit az ellenoldal oly szívesen rágalmaz „etnonacionalizmusnak”, nemcsak a kulturális terek visszahódításáról. Ezeknek a nagyberuházásoknak a jó részében (ha a néholi látványpolitizáló elemekkel lehetnek is olykor stiláris vitáink) ott észleljük a „nyílt kultúra” legújabb kori eszményét, egészen a posztmodernitás nyitottságának bizonyos mérvű elfogadásáig, azaz az a „stáb”, amely itt munkálkodhat – nézzünk kicsit magasabbra is – pontosan tudja az arányokat, amivel a polgári civilizáció, mentalitás, kultúra alapdilemmája leírható: hogyan lehet egyeztetni a társadalom közösségi értékeit a személyiséget érő egzisztenciális kihívások iránti figyelemmel. Elég itt emlékeztetni a Szépművészeti Múzeum hallatlanul igényes (és közönségvonzó) kiállítássorozatára.

Nem árt azonban kissé nagyobbra nyitni a blendét, és futó pillantást vetnünk, néhány példát kiragadva, a kulturális élet vertikumára, az utóbbi három parlamenti ciklus időszakában. Mit tapasztalunk? Lényegében a központi nemzetépítő akarat decentralitását és olykor az alkalmi-sejthető lobbierdekekhez való igazodását, ami – úgy lehet – nem erősíti a kulturális stratégia hatékonyságát. Lássunk pár példát. A levéltárak központositottan működnek, a megyei könyvtárak megyeszékhelyi költségvetésben; az ún. népművelés a lakiteleki népfőiskolai alapítvány kebelében jutott csodapalotához, a műemlékvédelem a miniszterelnökséghez került; van-e szakmai kontrollja a 2016-ig Balassi Intézet néven működő, utóbb a külügynek átadott intézménynek, amely a magyar kulturális diplomácia központja, s amely – állítólag – mostanában a Liszt nevet vette föl (Véletlenül a kezembe került néhány korábbi kiadványuk – hadd ne soroljam azokat az írókat, akiket a külföld figyelmébe ajánlanak...); a Magyar Nemzeti Filmalap (a korábbi reprezentánsaik által csődbe vitt Magyar Mozgóképfelügyelet Alapítvány utóda) állam az államban, sőt némely érintettek csikorgó élce szerint volt idő – A. V. ejtőernyős földetérése után – hogy Kalifornia Budapesten...; tisztázatlan, hogy a színházak területén miféle lehetőségei vannak az államnak (önkormányzati fenntartás, amatőr mozgalmak, pályázat stb.); mi most a pontos státusa és mozgástera az Emberi Erőforrások Támogatáskezelőbe vont Nemzeti Kulturális Alapnak; hozzájuthat-e hivatalosan elérhető ismeretekhez a civil szféra – mondjuk – a MaNDA (a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet) vagy a Petőfi Irodalmi Múzeum portfóliójáról; és mit tudhat az átlagember a MÜPA, a Cseh Tamás Program szakmai kontrolljáról, a csodálatosan helyreállított Opera

meg a Zeneakadémia várható szerepváltozásairól az újabb zenei beruházások után, vagy a Nemzeti Múzeum távlatos funkciógazdagodásáról a kulturális „fogyasztásban” stb., stb.; és némi megilletődöttséggel – valami szerepem nekem is volt itt a kezdetekben – ide vonnám az Országút című folyóirat elszomorító történetét, amely, mutatis mutandis, emlékeztetheti az irodalmi életet a 2009–10 között létező és felszámoló Nagyítás (érdemben máig fel nem dolgozott) sorsörténetére.

Mindeközben nem mellőzhetjük a kulturális kormányzáson belüli – vagyis inkább melletti... – művészetirányítás alapelveinek megfogalmazását. Abban vélem ennek lényegét meghatározhatni – régiesen fogalmazva -, hogy a NER állama rábízta az ide vonható ügyek intézését magára a „művészeti életre”. Mintegy kivonul a döntési helyzetekből, legfeljebb a költségvetésen keresztül tartja „a területtel” a kapcsolatot. Nem új helyzet ez, megvalósítását kezdeményezte már az Antall-kormány is a Nemzeti Kulturális Alap megteremtésével, amely elvileg egy önigazgató apparátusként működött (kellett volna, hogy működjön). Számtalan átalakítása az utóbbi negyedszázadban arról tanúskodik, hogy szándék és eredmény nem teljesen fedi egymást.

Ennél azonban súlyosabb a helyzet elvileg is, a gyakorlatban méginkább – megítélésem szerint – a Magyar Művészeti Akadémiával. Annak létrejöttével és tízéves történetével, mióta az Alaptörvénybe is belekerült. Tudom én persze, hogy mennyi mindent kellett jóvá tenni a szocialista majd a liberális kultúravezérlés több évtizedes története után, azt is csak helyeselni lehet – teoretikusan –, hogy az állam önként kivonul erről a terepről és helyet-szereplehetőséget biztosít a művészi autonómiának. Csak éppen ez a merőben jószándék mozgatta hatalmi döntés nem számolt néhány szubjektív tényezővel, a szerepvállalói és az intézményes „pszichével”, azzal, hogy mi történik amaz érzékeny szerkezettel, ahonnan az állam kivonul. Ez az Akadémia néhányak kitartó erőfeszítéseivel és sokak szolidaritásával jött létre, de éppen azért, mert az államhatalom kulturális érzékenysége nem volt meghatározóan markáns – óh, Aczél György lebegő árnyalakja... – egyes markáns személyiségek jutottak szinte kontrollálhatatlan vezető szerephez. Elkötelezettséggel és erővel, erőszakossággal és elfogultságaikkal. És hogy a szellemből praxis legyen: megnyerték a legfőbb döntéshozó bizalmát. Soroljuk? Makovecz Imre és Csoóri Sándor, Jókai Anna, Kerényi Imre, Szöcs Géza, Gyurkovics Tibor, Jókai Anna, Fekete György... Remek emberek, zömükben jelentős alkotók, a nemzeteszme elkötelezettjei. Viszont mára már nyilvánvalóvá vált, hogy a jóvátételek időszakának nagyjából a végétével, mindinkább a szűkösebb klikkérdekek – finomabban szólva: a szekértábor mentalitás izetlenségei – látszanak meghatározni a szervezet működését. Ami szűkkeblűséget jelent, sőt kirekesztést, az értékelvőség meghódolását egyéb alanyi szempontokkal szemben. Az akolmeleget nem szívesen osztják meg a kerítésen kívül rekedtekkel. Tűrhetetlen, hogy olyan alkotók nem „kaptak”-„kapnak” tagságot, mint Vasadi Péter, Szepesi Attila, Zalán Tibor, Erdélyi János, Fábíán László, Tandori Dezső, Kocsis Zoltán, Szöcs Géza, Juhász Ferenc stb., sorolhatnám.

Jól tudom persze azt is, sok keserűséget szereznek nekünk, hogy vannak menthetetlen és kezelhetetlen alakjai a másik oldalnak – a Parti Nagyokkal, Zavadákkal, Péterfyekkel, Alföldikkel, Végelekkel, Mácsaikkal, Szász Jánosokkal stb. nincs „mit kezdeni”. Mindazonáltal nagyon nem tetszik, remek művészi teljesítményeikre emlékezve, hogy pl. Bodor Ádám, Krasznahorkai, Gross Arnold vagy Bertók László kívül rekedt a köreinken, nem tartom védhető („politikailag” akárhová is „fajult” esetleg), hogy a Széchenyi Akadémia nem kapott helyet a „hatalomvéde bensőségnek” legalább a perifériáján. És ez az állapot különösen akkor védhető nehezen – de ennek ki-ki maga nézzen utána –, ha az MMA tagok némelyikének eddigi teljesítményét, valós szakmai rangját mérlegeljük. S ennek a szellemi és intézményes bezárkózásnak hatása természetesen kiterjed akár a sajtóra is. Lásd pl. a Magyar Nemzet kulturális ténykedését évek óta, vagy a megyei lapok központilag szerkesztett – sokszor bizony szánalmas – hétvégi mellékleteit.

Ennél fogva ez a gigantikus intézmény kevésbé látszik alkalmasnak arra, hogy néhány nemzetpolitikai probléma tisztázásában és megoldásában aktívan közreműködjön. Itt elsősorban a jobboldali szellemi életben mutatkozó válságjelenségekre gondolok: azokra a mind hangosabb szélsőségekre, amelyek ki akarják sajájtítani a történelmet éppen úgy, mint a kulturális kánonokat. A példákat valamennyien könnyedén sorolhatjuk, a „Pozsonyi csata”-ügytől kezdve, a mértéket nem ismerő Ady- és Illyés-kritikáig. És ez a hangosodó kultúrharc nemcsak a sajtóban vagy a könyvkiadásban jelenik meg, hanem hovatovább az iskolai oktatás övezeteit is megcélozza. Miközben a „másik oldal” ölbetett kézzel kajánkodik.

A másik oldal? Szerencsére van már vagy van még olyan tagoltsága a magyarországi kulturális hatalmi szerkezetnek, amin most egyszerűen a mecénatúrát értsük, hogy itt-ott bizonyos – nem lebecsülhető – szerepe lehet a tőrésnek és a türelemnek is. Ajánlanám pl., hogy nézzük végig a legkomolyabb járadékkal járó Digitális Akadémia vagy a Térey János Alkotói Ösztöndíj kedvezményezettjeinek a listáját: az előbbinek több mint fele, az utóbbinak bő harmada tartozik a „másik oldalhoz”... De hirtelenjében említhetném, itt van előttem az íróasztalon az MMA kiadója, Pécsi Györgyi és Falusi Márton által létrehozott szenzációs lexikont az 1956 utáni magyar irodalomról: oly nyitott és oly szakszerű, hogy nincs „oldal”, amely érdemben és szakszerűen kritizálhatná. (Persze – pletyka – azon nyomban fel is jelentették „belülről”...)

Utolsó bekezdésként egy szimbolikus képpel szeretnék élni. 2010 után a második Orbán-kormányának két remek barátom, két alkotóként is hiteles kulturális államtitkára volt: Szócs Géza és L. Simon László. Géza korunk egyik legtávlatosabb művészi szelleme, Laci alighanem a legfelkészültebb és legrátermettebb kultúráirányító politikus. Meg is buktak mindketten. Aczél György árnyékát, ha már szóba került – volt hozzá szerencsém személyesen is az ősidőkben – egy olyan portré segít véglegesen elhárítani, amin egyaránt felismerhetők Géza és Laci vonásai. Értse, aki érti.

